८३१

ग्रं.नं. ८२

धर्मशास्त्र स्मृति

परभु निर्णय

नं:- २६

संस्कार पद्धति - [illegible] कैयाचार्यकृत

३२८ स्फु. ९७

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

नतुसह्यकुलाचलपरिसरभुविप्रसरत्कुठारखंडनमात्रदत्तयोधोत्रशि।स्वास्तत्रशालिनःप्रभूतनामानःकिंजात
(1) यःकिंक्षत्रजातयःकिंवावैश्यजातयःकिंवावैश्यजातीयाःउतश्चद्रुजातीयास्तत्समावाआहोस्वित्संकरजाती
याःकायस्थाइति॥ ॥अत्रकेचित्तत्तारकास्त्वेवमाहुः॥ ॥एतेक्षत्रियकायस्थाइति।तथाहि।त्रिविधाःकायस्थाः
चित्रगुप्तचांद्रसेनसंकरभेदात्॥तत्रचित्रगुप्तोत्पत्तिरभिहितापाद्मेसृष्टिखंडे।सृष्ट्यादौसदसत्कर्मज्ञप्तयेप्रा
णिनांविधिः॥क्षणंध्यानेस्थितस्तस्यसर्वकायाद्विनिर्गतः।दिव्यरूपःपुमान्हस्तेमषीपात्रंचलेखनीं।चित्रगुप्तइति
ख्यातोधर्मराजसमीपगः॥प्राणिनांसदसत्कर्मलेखायसनियोजितः॥ब्रह्मणातीन्द्रियज्ञानोदेवानांयज्ञभुक्सवै
भोजनादौसदातस्मादाहुतिर्दीयतेद्विजैः॥ब्रह्मकायोद्भवोयस्मात्कायस्थाजातिरुच्यते॥नानागोत्राश्चतद्वंश्याः
कायस्थाभुविसंतिवैइतितथाचांद्रसेनोत्पत्तिःस्कांदेरेणुकामाहात्म्येऽभिहिता॥एवंहत्वार्जुनंरामःसंधाय
निशितान्शरान्॥अन्वाधावत्सतान्हंतुंसर्वान्वैवातुरान्नृपान्॥केचिद्गगनमाश्रित्यपातालतलमाविश्य

(2)

त्।।सगर्भा चंद्रसेनस्य भार्या दाल्भ्याश्रमं ययौ।।ततो रामः समायातो दाल्भ्याश्रममनुत्तमं।। पूजितो मुनिना रामो ह्यर्घ्य
पाद्यासनादिभिः।।ददौ मध्याह्नसमये तस्मै भोजनमादरात्।।रामस्तु कथयामास हृदिस्थं स्वमनोरथं।।याचयामास
रामाद्वै कामं दाल्भ्यो महामुनिः।।ततो द्वैपरमप्रीतो भोजनं कृतुर्मुदा।।भोजनानंतरं दाल्भ्यः प्रपच्छ भार्गवं प्रति।।
यत्त्वया प्रार्थितं देव तत्त्वं शंसितुमर्हसि।। ।।राम उवाच।। ।।तवाश्रमे महाभाग सगर्भा स्त्री समागता।।चंद्रसेनस्य राज
र्षेः क्षत्रियस्य महात्मनः।।तन्मे त्वं प्रार्थितं देहि हि [illegible] मया मुने।।ततो दाल्भ्यः प्रत्युवाच ददामि तव वांछितं।।
यन्मया प्रार्थितं देव तन्मे त्वं दातुमर्हसि।।ततः स्त्रियं समाहूय चंद्रसेनस्य वै मुनिः।।रामाय प्रददौ भीतां रामः प्री
तमना अभूत्।। ।।राम उवाच।। ।।यत्त्वया प्रार्थितं [illegible] नावसरे पुरा।।तन्मे त्वं सम महाभाग ददामि तव वांछि
तं।। ।।दाल्भ्य उवाच।। ।।स्त्रीगर्भस्थममुं बालं त्वं मे त्वं दातुमर्हसि।।ततो रामोऽब्रवीद्दाल्भ्यं यदर्थं महमागतः।।क्ष राम
त्रियांतकरः श्चाहं तं त्वं याचितवानसि।।प्रार्थितोऽयं त्वया विप्र कायस्थो गर्भ उत्तमः।।तस्मात्कायस्थ इत्याख्या भवि

३१ ३१

(२८) ष्पतिशिरश्छेदः शुभं॥ एवं रामो महाबाहुर्हित्वा तं गर्भमुत्तमं॥ निर्जगामाश्रमात्तस्मात्क्षत्रियांतकरः प्रभुः॥ कायस्थए
षउत्पन्नः क्षत्रिण्यां क्षत्रियात्ततः॥ रामाज्ञया सदाल्भ्येन क्षत्रधर्माद्बहिष्कृतः॥ दत्तः कायस्थधर्मोस्मै चित्रगुप्तस्य
यः स्मृतः॥ तद्गोत्रजाश्च कायस्था नानागोत्राश्च ते भवन्॥ दाल्भ्योपदेशात्तस्ते वै धर्मिष्ठाः सत्यवादिनः॥ सदाचा
रपरा नित्यं रता हरिहरार्चने॥ देवविप्रपितॄणां वै [illegible]नां च पूजकाः इति॥ एवं संकरकायस्थोत्पत्तिः विश्वंभरवास्तु
शास्त्रे उक्ता॥ माहिष्यवनितासूनुर्वैदेहाद्यं प्रसूयते। स कायस्थ इति प्रोक्तस्तस्य कर्म विधीयते॥ लिपीनां देशजाता
नां लेखनं स समाचरेत्॥ गणकत्वं विचित्रं च बीजपा[illegible]विभेदतः॥ अधमः शूद्रजातिभ्यः पंचसंस्कारवान्सौ॥
चातुर्वर्ण्यस्य सेवां हि लिपिलेखनशोधनं॥ व्यवसायः शिल्पिकर्म तज्जीवनमुदाहृतं॥ शिखायज्ञोपवीतं च व
स्त्रमारक्तमंभसां॥ स्पर्शनं देवतानां च कायस्थो यो विवर्जयेत्॥ इति॥ एतेषु त्रिविधकायस्थेषु एते चांद्रसेनका
यस्थास्ते क्षत्रियकायस्था इति॥ तदसत्॥ प्रमाणाभावात्॥ तथाहि॥ एते मं चांद्रसेनकायस्थास्ते किं प्रमाणं॥ न

तावदनादिपरंपरयापरभूसमाख्यावत्चांद्रसेनकायस्था इति समाख्यास्ति॥ नापि परभूसंज्ञकाश्चांद्रसेनकाय
स्था इत्यर्थकं वचनं श्रूयते॥ किंच यद्येते चांद्रसेनकायस्था भवेयुस्तर्हि ते नानागोत्राः काश्यपगोत्रा वा एवं परंपर
यैव भवेयुः॥ यतस्तेषां चित्रगुप्तकायस्थधर्मो दाल्भ्येन दत्तो नातोथ काश्यपगोत्रा नानागोत्रा वा उक्ताः॥ नानागो
त्रास्ततो भवन्तीति वचनात्॥ न चैते नानागोत्रा न वा काश्यपगोत्राः श्रूयंते॥ अपि तु सर्वेपि दाल्भ्यगोत्राः तस्मादे
ते न चांद्रसेनकायस्था भवितुमर्हंति॥ अत एव न चित्रगुप्तकायस्था अप्येते॥ चित्रगुप्तकायस्थानां॥ नानागोत्राश्च
तद्रूपाः कायस्था भुवि संति वै इति वचसा नानागोत्रत्वस्य सिद्धत्वात्॥ एतेषां च दाल्भ्यैकगोत्रत्वात्॥ किंचैते ३२
यदि क्षत्रिया भवेयुस्तर्हि मनुगोत्राः पुरोहितगोत्रा वा भिन्नभिन्नकुलमुख्यगोत्रा वा भवेयुः॥ यतः सर्वक्ष
त्रियाणां मानवैळपौरूरवसेति त्र्यार्षेयप्रवरं मनुगोत्रमुक्तं हिरण्यकेशिसूत्रे॥ पौरोहित्याद्राजन्यविशां॥ राम
द्रसाश्वलायनसूत्रे पुरोहितगोत्रमुक्तं॥ न चैते तद्गोत्रा भवंति तस्मान्न क्षत्रियाः॥ अपि चैते न क्षत्रियास्ते

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai joint project

(3A)

हिक्षस्याध्ययनदानयजनाधिकारिणः सर्वश्रुतिस्मृतिपुराणसूत्रादिषुप्रसिद्धाः।एतेयदिक्षत्रियाभवे[illegible]युस्तर्हित
त्राधिकारिणोभवेयुः।नवैतेतत्राधिकारिणः।प्रणवेनतथावेदत्रेला कुंडदिवर्जिताः इतिवचनेनवेदाध्ययनादिनिषेधा
त्।।तस्मादेतेसर्वथानक्षत्रियाः४।अन्येपुनर्धर्मन[illegible]यौरागंधानभिज्ञाः लुब्धप्रतारकाः एतान्वैश्यजातीया
न्कल्पयंति।।तत्रमानंच।।एकसप्ततिसहस्रोत्त[illegible]हस्रसंख्यपद्मपुराणस्कंधे।।चांद्रसेनकायस्थानांवैश्यस
मानधर्मत्वप्रतिपादकंवचनमुदाहरंति।तेपिउक्त[illegible]गपोनैवप्रस्फक्तावेदितव्याः।।तथाहि।वैश्याःसर्ववेदा
ध्ययनादिकर्मत्रयाधिकारिणः पौरोहितगोत्र[illegible]यादौप्रसिद्धाः।पर्भवश्चवेदोच्चारणाग्निहोत्रानधिकारि
णोनिःप्रवराःप्रसिद्धदाल्भ्यैकगोत्राः अनादिपरंपरयापरपरिणीतयाप्रसूतयापाटाख्यपुनर्विवाहकर्त्ता
रोमांसेष्वपिभक्ष्याभक्ष्यनियमरहिताः वैश्यपतेवैश्यसमानधर्मत्वेवाऐतिह्यादिप्रमाणविहीनाः निर्भाजिलो
कप्रसिद्धाःशूद्रेभ्योहीनाः कथंवैश्यावैश्यसमानधर्मावाभवेयुः।तस्मादेतेनवैश्यजातीयाः।नचवाच्यमेतेषां

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(५) नानागोत्रत्वंपुरोहितगोत्रत्वंवा आसीत्तदधुनाकलिकालेवर्णसांकर्योपप्लवादिवशाद्विभ्रष्टमिति॥ युक्तियुक्तत्वाभावा
त्॥ कथमयुक्तत्वमितिचेदित्थं। यद्येते उत्सन्ननानागोत्राभवे कथं चेद्द्विलभ्यगोत्रत्वमप्युद्धिदेत॥ किंचवयमस्मद्गोत्रं
नजानीमः इत्येववदेयुर्न पुनर्दुर्लभ्यगोत्रावयमितिवदेयुर्दीति तथा तस्मादयुक्तं मुख्यनानागोत्रत्वमिति। किंच त्स २
चित्रगुप्तकायस्थानां नानानागोत्रत्वे चांद्रसेनकायस्थानां नानागोत्रत्वं भवेत् तदेव न भवति तथाहि पाद्मे सृष्टिखंडे ॥
चित्रगुप्तकायस्थोत्पत्तिरभिहिता तत्र वक्ष्यविदेषां कश्यपगोत्रता श्रूयते क्वचिच्च नानागोत्रता तदेतदुभयं परस्प
रविरुद्धं एकस्मिन्पुराणे तत्रैव भागे कथितो सत्ति कानां तेषामेव काश्यपगोत्रतायानानागोत्रतायाश्च युगपदसंभवे ३३
३३ नविरोधात्॥ किंच नानागोत्रत्वं चित्रगुप्तकायस्थानां कथं घटेत। यतश्चित्रगुप्तः ब्रह्मण उत्सन्न एकः तस्य नानागो
त्रत्वं न युक्तं॥ न हि द्व्यपानां तद्दृक्त्वं चेत्तत्तदपि न पितुर्गोत्राभावेन तद्द्व्यपानामपि तदसंभवात्॥ न च ब्रह्मणो गो राम
त्राभावेपि तत् अन्योद्भवानामवत्सरादीनामिवेषामपि गोत्रसत्वेकानुपपत्तिरितिवाच्यं। अवत्सरादीनां सागस्य

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(5A)

सप्तर्ष्यन्यतमसंततित्वेन गोत्रवत्वेप्येषां तत्तदृषिसंततित्वाभावेन वैषम्यात् । न च देवरातवदन्यस्याप्यन्यगोत्रतास्तां का हानि
रिति वाच्यं ॥ तद्वदस्य निमित्तांतराश्रवणात् तस्माच्चित्रगुप्तीयानामेव नानागोत्रत्वमनुपपन्नं ॥ किंच चित्रगुप्तोत्पत्तावे
वैवि॰ प्रतिपत्तिस्तथाहि । क्वचिद्भीष्मपुलस्त्यसंवादे ब्रह्मशरीरादुत्पत्तिः स्कारापीवपद्माख्यीत्वेति श्रूयते क्वचिद्यमा
नुजत्वमात्रं चित्रगुप्तस्य न कायस्थत्वं क्वचित्सत्तारक पद्धतौ त्रैविध्योपक्रमे कालीशरीरात् उपसंहारे कथाप्रस्तावे
ब्रह्मशरीरादिति । किंच ॥ सर्वमिदं दूषणमुक्तं । चि॰ द्भूतानां कायस्थोत्पत्त्यादिप्रतिपादकेवाक्यानां पाद्मादिपु
राणस्थत्वेन प्रामाण्यमंगीकृत्य । वस्तुतस्तु नैतेषां मापपं ॥ पाद्मादिपुराणस्थत्वाभावात् ॥ यदि ह्येतान्यपि पौ
राणवचांसि भवेयुस्तर्हि वृद्धदर्शिनः प्रामाणिका निबंधप्रवर्तकाः स्वस्वनिबंधेषु दिनकरोद्योतादिषु काय
२ स्थोत्पत्तिविधायकानि लिखेयुः न लिखंति हि माधवस्मृतिचंद्रिकाकारादयः प्रौढप्रामाणिकाः न लिखंति च गोपीनाथभट्टा
दयो निपुणा नवीना अपि । न दृश्यंपते वैतानि वचांसि स्कांदे रेणुकामाहात्म्यादौ ॥ न वेदानीं प्रसिद्धपुराणे क्वचित्कस्थ
लेऽदृश्यमानानि प्रामाणिकैर्वृद्धैर्निपुणपंडितैर्धर्मशास्त्राभिनिविष्टैरलिखितानि परस्परविरुद्ध

© Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "Joint project ..."

तथा च कायस्थक्षेत्रे विध्यप्रतिपादनं धुरीणातिप्रामाणिकग्रन्थनिबंधेषु अनुपलभ्यमानत्वेनातिनिर्मूलं । न च आगमान्तरविहितकायस्थपद्धत्युपल
भ्यमानत्वेनात्र ग्राह्येति वाच्यं । षष्टिसहस्रात्मकतया परिपूरितविविधपदार्थसंग्राहकदिनकरोद्योताख्यग्रंथेप्यदर्शनात् । अतः कायस्थपद्धतौ तल्लेखनं प्र माणमिति हितंतेन प्रमाणेनैवात्रैव स्थितेष्वपि ।३
पूर्वापरविसंवादिषु लब्धात्मनां धर्ममर्यादोल्लंघिनां नास्तिकसदृक्षचरितानामाधुनिकानां कृतिपर्ये [illegible]षुप
(5) ध्वंतिप्रायेषु शिष्टैरनादृतेषु सर्वदेशोपप्रचरत्सु ग्रंथेषु लिखितानि विरुद्धानि अप्रयोगवंति वचांसि प्रामाण्येनांगी
कृत्य तेन धर्मनिर्णयः कर्त्तुमुचितः सर्वधर्मविप्लवापत्तेः ॥ यत्तु एकस्माद्वाति सहस्रोत्तरलक्षसंख्यपद्मपुराणवचः क्षा
त्रधर्माद्बहिष्कृतं इत्यस्मात् श्लोकात् । लिपिलेखवृत्तिभि[illegible]र्भविष्यंतीति अपि च क्वचित् चित्रगुप्तकायस्थोत्पत्ति ध
प्रतिपादका ग्रंथ एव विप्रतिपत्तिः ॥ तथाहि ॥ क्वचित् स[illegible]ह्यखंडे रेणुकामाहात्म्ये क्वचित् स्कांदे रेणुकामाहात्म्ये
क्वचित् पाद्मे दशावतारखंडे इत्येव । तत्र चोपलभ्यमाने [illegible]रेणुकामाहात्म्ये सप्तत्रिंशोध्याये क्वचित् चरणसादृश्यं
३४ क्वचित् किंचित् सहस्रार्जुनवधप्रस्तावे दृश्यते अंते च ॥ [illegible]या मासनाम्न्या सर्वास्त्रीणां गर्भेषु संस्थिता न इति दृश्य
ते ॥ सगर्भा चंद्रसेनस्य सादिकुत्रैव दृश्यते ॥ एवं च विप्र[illegible]विपत्त्यानुपपन्नमूलकं नानागोत्रत्वमप्युपपन्नं [illegible]निसेने
ध्यां चैत्रपधर्मत्वमानामिति न लतितुच्छं । तत्र पुराणेषु श्रूयमाणपुराणसंख्याविरुद्धसंख्यान्यात्तस्य कृत्रिमपु राम
राणत्वेन प्रामाण्याभावात् ॥ तथाहि ॥ पुराणमाहात्म्यपुराणसंदोहसंख्याकालभेदेन तत्संख्याप्रसेकं पु

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(5A)

राणसंख्यानन्नामानिपुराणमुपपुराणसंख्यानलक्षणंचसर्वमेतदुक्तंदानहेमाद्रौनारदीये॥ वेदाः प्रतिष्ठिताःसर्वेपु
राणेनात्रसंशयः॥ बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदोमामयंप्रहरिष्यति॥ इतिहासपुराणैश्च कृतोयंनिश्चयः पुरा॥ यन्नदृ
ष्टंहिवेदेषुतद्दृष्टंस्मृतिभिःकिल॥ उभाभ्यांयन्नदृष्टंहि तत्पुराणेषुगीयतइति॥ मत्स्यपुराणे॥ ॥पुराणंधर्मशास्त्रा
णांप्रथमंब्रह्मणास्मृतं॥ अनंतरंचवक्त्रेभ्योवेदास्[illegible] विनिर्गताः॥ पुराणमेकमेवासीदस्मिन्कल्पांतरेनघ॥
त्रिवर्गसाधनंपुण्यंशतकोटिप्रविस्तरं॥ निर्दग्धेषु[illegible]ष्णुवाजिरूपेणवैमया॥ अंगानिचतुरोवेदाः पुराणन्या
यविस्तराः॥ मीमांसाधर्मशास्त्राणिपरिगृह्यात्र[illegible]कृतं॥ मत्स्यरूपाणिचपुनःकल्पादावुदकार्णवे॥ अशे
षमेतत्कथितमुदकांतर्गतेनृप॥ श्रुत्वाजगादच[illegible]मुनीन्प्रतिवेदांश्चतुर्मुखः॥ प्रवृत्तिः सर्वशास्त्राणांपुराण
स्याभवत्ततः॥ कालेनाग्रहणंदृष्ट्वापुराणस्यततोनृप॥ व्यासरूपमहंकृत्वासंहरामियुगेयुगे॥ चतुर्लक्षप्रमा
णेनद्वापरेद्वापरेसदा॥ तदष्टादशधाकृत्वाभूर्लोकेस्मिन्प्रभाष्यते॥ अथापिदेवलोकेतुशतकोटिप्रविस्तरं॥

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(6)

॥श्री॥ तदर्थोत्रिचतुर्लक्षसंक्षेपेणविनिर्गतः॥ पुराणानिदशाष्टौचसांप्रतंतदिहोच्यते॥ नामतस्तानिवक्ष्यामिशृणुध्वमृषिसत्तमाः॥
ब्राह्मंपाद्मंवैष्णवंचशैवंभागवतंतथा॥ तथान्यंनारदीयंचमार्कंडेयंचसप्तमं॥ आग्नेयमष्टमंप्रोक्तंभविष्यंनवमंतथा॥ द
शमंब्रह्मवैवर्तंलिंगमेकादशंतथा॥ वाराहंद्वादशंप्रोक्तंस्कांदंचात्रत्रयोदशं॥ मात्स्यंचगारुडंचैवब्रह्मांडकमष्टादशंतथे प्रा३
ति॥ ॥कालिकापुराणे॥ ॥शैवेयद्वायुनाप्रोक्तंशैवं[illegible]तथा॥ यदिदंकालिकाख्यंचमूलेभागवतंस्मृतं॥ सौरं
चनारदीयंचमार्कंडेयंचवह्निजं॥ वामनंकौर्म्यमात्स्यं[illegible]पद्मंचगारुडं॥ स्कांदमष्टादशंज्ञेयंपुराणंचनसंशयः॥
३५ सौरपुराणे॥ ॥यदुक्तंभानुनापूर्वंपुत्रायमनवेद्विज॥ तदहंसंप्रवक्ष्यामिशृणुध्वंगदतोमम॥ सर्गश्चप्रतिसर्गश्च ३५
वंशोमन्वंतराणिच॥ वंशानुचरितंचेतिपुराणंपंचलक्षणं॥ एतत्लोपपुराणंचखिलतालक्षणंस्मृतं॥ ब्राह्मंपु
राणंतत्राद्यंसंहिताभ्यांविभूषितं॥ श्लोकानांदशसाहस्रंनानापुण्यकथायुतं॥ पाद्मंद्वितीयंकथितंतत्तृतीयं राम
वैष्णवंस्मृतं॥ ततोभागवतंप्रोक्तंभागद्वयविभूषितं॥ चतुर्भिःपर्वभिःप्रोक्तंभविष्यंतदनंतरं॥ मार्कंडेयम

(6A)

थोद्देशं नारदीयमतः परं ॥ दशमं ब्रह्मवैवर्त्तं लिंगमेकादशं स्मृतं ॥ भागद्वयेन संयुक्तं ततो वाराहमुत्तमं ॥ संयुक्तम
षभिः स्कंखंडैः स्कांदं चैव न विस्तरं ॥ ततस्तु वामनं कौर्मं भागद्वयविराजितं ॥ मात्स्यं च गारुडं प्रोक्तं ब्रह्मांडं च ततः परं ॥ भा
गद्वयेन कथितं ब्रह्मांडमथ संज्ञितं ॥ खिलान्यथ पुराणानि यानि चोक्तानि सूरिभिः ॥ इदं ब्रह्मपुराणस्य खिलं सौरमनुत्त
मं ॥ संहिताद्वयसंयुक्तं पुण्यं शिवकथाश्रयं ॥ आद्यं सनत्कुमारोक्तं नारसिंहमतः परं ॥ तृतीयं नारदमुद्दिष्टं कुमारेण तु
भाषितं ॥ चतुर्थं शिवधर्माख्यं साक्षान्नंदीशभाषि[illegible]ससोक्तमाश्चर्यं नारदोक्तमतः परं ॥ कापिलं मानवं चैव त
थैवोशनसेरितं ॥ ब्रह्मांडं वारुणं चाथ कालिकाह्वयमेव [illegible] माहेश्वरं तथा सांबं सौरं सर्वार्थसंचयं ॥ पराशरोक्तं प्रवरं त
थाभागवताह्वयं ॥ इदमष्टादशप्रोक्तं पुराणं कौर्मसंज्ञितं ॥ चतुर्धा संस्थितं पुण्यं संहितानां प्रभेदतः ॥ ॥ मत्स्यपुराणे ॥
पाद्मे पुराणे यात्रोक्ता नरसिंहोपवर्णना ॥ तथाष्टादशसाहस्रं नारसिंहमिहोच्यते ॥ नंदीया यत्र माहात्म्यं कार्त्तिकेयेन व
र्ण्यते ॥ नंदापुराणं तल्लोके राख्यातमिति कीर्त्यते ॥ यत्र सांबं पुरस्कृत्य भविष्यापि कथा पुरा ॥ प्रोच्यते तत्पुनर्लोके सा

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(७) बमेवमनुव्रता।। एवमादित्यसंज्ञं च तत्रैव परिपठ्यते।। अष्टादशभ्यस्तु पृथक्पुराणं यत्तु दृश्यते। विजानीध्वं द्विजश्रेष्ठा
स्तदेतेभ्यो विनिर्गतं।। पंचांगं च पुराणं स्यादाख्यानमितरत्स्मृतं।। सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वंतराणि च।। वंशानुचरितं
चेति पुराणं पंचलक्षणं।। ब्रह्मविष्ण्वर्करुद्राणां माहात्म्यं भुवनस्य च।। ससंहारं प्रदृश्येत पुराणं पंचवर्णनं।। धर्मश्चार्थश्च
कामश्च मोक्षश्चैव परिकीर्त्यते।। सर्वेष्वपि पुराणेषु तद्विरुद्धं च यत्फलं।। सात्विकेषु च कल्पेषु माहात्म्यमधिकं हरेः।। राजसे
षु च माहात्म्यमधिकं ब्रह्मणो विदुः।। तद्वदग्नेश्च माहात्म्यं तामसेषु शिवस्य च।। संकीर्णेषु सरस्वत्याः पितृणां च निगद्य
३६ ते।। तथा।। अष्टादशपुराणानि कृत्वा सत्यवतीसुतः। भारताख्यानमखिलं चक्रे तदुपबृंहितं।। लक्षेणैकेन तत्प्रो ३६
क्तं वेदार्थपरिबृंहितं।। वाल्मीकिनापि तत्प्रोक्तं रामोपाख्यानमुत्तमं।। ब्रह्मणाभिहितं तच्च शतकोटिप्रविस्तरात्।।
एवं सपादाः पंचैते लक्षास्तेषु प्रकीर्तिताः।। ।।मत्स्यपुराणे।। ।।कूर्मपु०।। ।।पुराणसंख्यामावक्ष्ये संक्षेपविस्तरतः राम
क्रमात्।। दानधर्ममतोऽशेषं यथावदनुपूर्वशः।। ।।सूत उवाच।। ।। इदमेव पुराणप्रश्नं नोदितः पुरुषोत्तमः।। यदुवाच
म१

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(२क)

सविश्चात्मा मुनयस्तन्निबोधत ।। पुराणानि दशाष्टैव सांप्रतं तदिहोच्यते ।। नामतस्तानि वक्ष्यामि शृणुध्वमृषिसत्तमाः ।।
ब्रह्मणाभिहितं पूर्वं यावन्मात्रं मरीचये ।। ब्राह्मं तद्दशसाहस्रं पुराणं परिकीर्त्यते ।। लिखित्वा तच्च यो दद्याज्जलधेनुसमन्वि
तं ।। वैशाख्यां पौर्णमास्यां तु ब्रह्मलोके महीयते ।। एतदेव यथा पद्ममभूद्धैरण्मयं जगत् ।। तद्वृत्तांताश्रयं यद्वत्पद्ममि
त्युच्यते बुधैः ।। पद्मं तत्पंचपंचाशत्सहस्राणीह पठ्यते ।। तत्पुराणं च यो दद्यात्सुवर्णकलशान्वितं ।। ज्येष्ठे मासि ति
लैर्युक्तं सोश्वमेधफलं लभेत् ।। वाराहकल्पवृत्तांतमधिकृत्य पराशरः ।। यत्राह धर्मानखिलांस्तद्युक्तं वैष्णवं विदुः ।।
तदाषाढे च यो दद्यात् घृतधेनुसमन्वितं ।। पौर्णमास्यां विपूतात्मा स पदं याति वारुणं ।। त्रयोविंशतिसाहस्रं तत्पुराणं
विदुर्बुधाः ।। श्वेतकल्पप्रसंगेन धर्मान्वायुरिहाब्रवीत् ।। यत्र तद्वायवीयं स्याद्रुद्रमाहात्म्यसंयुतं ।। चतुर्विंश
त्सहस्राणि पुराणं तदिहोच्यते ।। श्रावण्यां श्रावणे मासि गुडधेनुसमन्वितं ।। यो दद्याद्दधिसंयुक्तं ब्राह्मणाय कुटुंबि
ने ।। शिवलोके स पूतात्मा कल्पमेकं वसेन्नरः ।। यत्राधिकृत्य गायत्रीं वर्ण्यते धर्मविस्तरः ।। वृत्रासुरवधोपेतं तद्भाग

(४)

॥

वतमुच्यते॥लिखित्वा तच्च योदद्याद्धेमसिंहसमन्वितं॥पौर्णमास्यां प्रोष्ठपद्यां स याति परमं पदं॥अष्टादशसहस्राणि पुराणं

न्र२ तत्प्रकीर्त्तितं॥यत्राह नारदो धर्मान्बृहत्कल्पाश्रितांस्त्विह॥पंचविंशसहस्राणि नारदीयं तदुच्यते॥तदिदं पंचदश्यां तु योद

द्याद्धेमसंयुतं॥उत्तमां सिद्धिमाप्नोति पुनरावृत्तिदुर्लभां॥यत्राधिकृत्य शकुनीन् धर्माधर्मविचारणं॥पुराणं नवसाहस्रं

मार्कंडेयमिहोच्यते॥परिलिख्य च योदद्यात्सौवर्णक[illegible]ते॥कार्त्तिक्यां पौंडरीकस्य यज्ञस्य फलभाग्भवेत्॥य

त्रेशानकल्पस्य वृत्तांतमधिकृत्य च॥वसिष्ठा[illegible]ग्नेयं च प्रचक्षते॥लेखयित्वा च योदद्याद्धेमपद्मस

३७ संयुतं॥मार्गशीर्ष्यां विधानेन तिलधेन्वान्वितं तथा॥[illegible]डशसाहस्रं सर्वक्रतुफलप्रदं॥यत्राधिकृत्य माहात्म्य ३७

मादित्यस्य चतुर्मुखः॥अघोरकल्पवृत्तांतप्रसंगेन जगत्स्थितिः॥मनवे कथयामास भूतग्रामस्य लक्षणं॥चतुर्दशस

हस्राणि तथा पंचशतानि च॥भविष्यचरितप्रायं भविष्यं तदिहोच्यते॥तत्पौषे मासि यो दद्यात्पौर्णमास्यां वि राम

चक्षणः॥गुडकुंभसमायुक्तं अग्निष्टोमफलं लभेत्॥रथंतरस्य कल्पस्य वृत्तांतमधिकृ[illegible]त्य च॥सर्वाणि

...the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(8A) णिनारदायाह कृष्णमाहात्म्यसंस्कृतं यत्र ब्रह्मवराहस्य चरितं वर्ण्यते मुहुः॥ तदष्टादशसाहस्रं ब्रह्मवैवर्त्तमुच्यते॥
पुराणं ब्रह्मवैवर्त्तं यो दद्यान्माघमासि च॥ पौर्णमास्यां शुभदिने ब्रह्मलोके महीयते॥ यत्राग्निलिंगमध्यस्थः प्राह महे विधिं
श्वरः॥ धर्मार्थकाममोक्षार्थमाग्नेयमधिकृत्य च॥ कल्पं तल्लिंगमित्युक्तं पुराणं ब्रह्मणा स्वयं॥ तदेकादशसाह
स्रं फाल्गुन्यां यः प्रयच्छति। तिलधेनुसमायुक्तं स याति [illegible]शिवसाम्यतां॥ महावराहस्य पुनर्माहात्म्यमधिकृत्य च॥
विष्णुनाभिहितं क्षोण्यै तद्वाराहमिहोच्यते॥ मानव[illegible]गेन कल्पस्य मुनिसत्तमाः॥ चतुर्विंशत्सहस्राणि त
त्पुराणमिहोच्यते॥ कांचनं गरुडं कृत्वा तिलधेनुसम[illegible]॥ पूर्णमास्यां मधौ दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुंबिने॥ वराहस्य
प्रसादेन पदमाप्नोति वैष्णवं॥ यत्र माहेश्वरान्धर्मान[illegible]त्य षण्मुखः॥ कल्पे तत्पुरुषे वृत्ते चरितैरुपबृंहितं॥
स्कांदं नाम पुराणं [illegible]नामेकाशीति निगद्यते॥ सहस्राणि शतं चैकमिति मर्त्येषु पठ्यते॥ परिलिख्य च यो दद्याद्धे
मशूलसमन्वितं॥ शैवं स पदमाप्नोति मकरोपगते रवौ॥ त्रिविक्रमस्य माहात्म्यमधिकृत्य चतुर्मुखः॥ त्रिवर्गमभि

"Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

(9)

धर्मेत्र वामनं परिकीर्त्यते ॥ पुराणं दशसाहस्रं कूर्मं तुल्यां वगतश्रियं ॥ यः शारद्विषुवे दद्याद्धैमं व्याससो परं ॥ यत्र धर्मा
र्थकामानां मोक्षस्य च रसातले ॥ माहात्म्यं कथयामास कूर्मरूपी जनार्दनः ॥ इंद्रद्युम्नप्रसंगेन ऋषीणां शक्रसन्निधौ ॥
सप्तदशसहस्राणां लक्ष्मीकल्पानुषंगिकं ॥ यो दद्या[illegible]ने कौर्मं हेमकूर्मसमन्वितं ॥ गोसहस्रप्रदानस्य स फलं
प्राप्नुयान्नरः ॥ श्रुतीनां यत्र कल्पादौ प्रवृत्त्यर्थं जना[illegible]॥ मत्स्यरूपी च मनवे नरसिंहोपवर्णनं ॥ अधिकृत्याब्रवी
त्सप्तकल्पवृत्तं मुनिव्रताः ॥ तन्मात्स्यमिति जानीध्वं स[illegible]स्राणि चतुर्दश ॥ विषुवे हेममत्स्येन धेन्वा चैव समन्वितं ॥
३८ ब्रह्मा ब्रह्मांडमाहात्म्यमधिकृत्याब्रवीन्मुनः ॥ तच्च [illegible]साहस्रं ब्रह्मांडं द्विशताधिकं ॥ भविष्याणां च कल्पानां ३८
श्रूयते यत्र विस्तरः ॥ तद्ब्रह्मांडपुराणं तु ब्रह्मणा समुदाहृतं ॥ यो दद्याद्व्यतीपाते पत्नोर्णकसंहितं ॥ राजसू
यसहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः ॥ हेमधेन्वा युतं तच्च ब्रह्मलोकफलप्रदं ॥ ॥सौरपुराणे॥ ॥ तदेव पुराणम राम
धिकृत्याह ॥ इयं तु पुण्यतमाख्याता संहिता पापनाशिनी ॥ वैवस्वताय मनवे कथिता रविणा पुरा ॥ दानमस्य पुरा

पास्य [stain] दानानामुत्तमं द्विजाः॥ सर्वेषां फलमाप्नोति चतुर्दश्यां न संशयः॥ अन्यान्यपि पुराणानि सहिरण्यानि पर्वणि॥
लिखित्वा यः प्रयच्छेत्तु स विद्यापारगो भवेत्॥ त्रिविधधर्माणि शास्त्राणि यः प्रयच्छति पुण्यधीः॥ सोऽनंतफलमाप्नोति त्रि
विधर्मप्रशासनात्॥ ॥ब्रह्मपुराणे॥ ॥धर्मार्थकाममोक्षाणां सारं भारतमुच्यते॥ तदेककस्य प्रदानेन वेदशास्त्र
प्रदो भवेत्॥ रामायणं लिखित्वा तु सस्वर्णं प्रय[च्छ]ति॥ तस्य प्रसन्ना भवति मूकस्यापि सरस्वती॥ ॥वह्निपुराणे॥
पुराणं भारतं वापि रामायणमथापि वा॥ दत्वा [..]प्नोति न तत्सर्वैर्महामखैः॥ ॥कूर्मपुराणे॥ ॥तदेव
पुराणमधिकृत्याह॥ ब्राह्मी पौराणिकी चेयं [सं]हिता पापनाशिनी॥ लिखित्वैतां च यो दद्याद्वैशाखे मासि
सुव्रत॥ विप्राय वेदविदुषे तस्य पुण्यं निबोधत॥ स च पापविनिर्मुक्तः सर्वैश्वर्यसमन्वितः॥ भुक्त्वा तु विपुलान्
भोगान् विद्यावान् धनवान् भवेत्॥ इति पुराणदानविधिः॥ एवं पुराणसंख्याऽभिहितास्तत्संहितार्थं॥ पु
राणसंख्यासंभृति मस्य वाक्य प्रयोजने॥ दानं दानस्य माहात्म्यं पादादेश्च निबोधत॥ ब्राह्मं दशसहस्राणि

(१०) पाद्मं पंचोनषष्टिश्च॥ श्रीवैष्णवं त्रयोविंशच्चतुर्विंशतिशैवकं॥ दशाष्टौ श्रीभागवतं नारदं पंचविंशतिः॥ मार्कंडं नव
वाह्नं तु दश पंच च लुः शतं॥ चतुर्दश भविष्यं स्यात्तथा पंचशतानि च॥ दशाष्टौ ब्रह्मवैवर्तं लिंगमेकादशैव तु॥ च
न भार तुर्विंशति वाराहमेकाशीतिसहस्रकं॥ स्कांदं शतैकं [illegible] दश कीर्तितं॥ कौर्मं सप्तदशाख्यातं मात्स्यं त
त्तु चतुर्दशं॥ एकोनविंशत्सौपर्णं ब्रह्मांडं द्वादशैव तु॥ एवं पुराणसंदोहश्चतुर्लक्ष उदाहृतः॥ तत्राष्टदशसाहस्रं
द्व श्रीभागवतमिष्यतेति॥ तथैव सत्संख्यपुराणोन्या[illegible] निदर्शनादिन करोद्योते॥ तदेवं सर्वत्राभिहितायां पुराण
संख्यायां पाद्मं पंचपंचाशत्सहस्रमेवाभिहितं [illegible]॥ सकलमहापुराणसंदोहश्चतुर्लक्षः॥ एवं सति ए ३९
३९ कसप्ततिसहस्रोत्तरशत तत्सहस्रसंख्यं पाद्मपुराणादिकं विदुपलभ्येत तर्हि तत्कल्पितमेव स्यात्॥ कल्पितस्य मरु
प्रामाण्यमप्रामाण्यं चेति विदांकुर्वंतु विद्वांसः॥ तस्मात्कृत्रिममेतन्नैषां वेदपथमतेप्रमाणमिति॥ तस्मादेतेन क्षत्रि राम
यविट्जातीयाः नापि शूद्रजातीयाः॥ एतेषां प्रसिद्धदाल्भ्यगोत्रत्वात्॥ ननु क्वापि गोत्रप्रवरग्रंथेषु प्रवरमंजर्यादिषु

(10A)

ना१

दाल्भ्यगोत्रा नाम्नात् कथं मे ते दाल्भ्यगोत्रा इति चेन्न। गुहस्पोत्तरदेशे तु अस्ति दाल्भ्यपुरं महत्॥ तत्रावसद्दाल्भ्यमुनि
र्दाक्षिण्यगणेश्वरः॥ तत्रावसन्महाप्राज्ञा नानालिपिविचारदाः॥ परक्षेत्रोद्भवाश्चैव द्विजशुश्रूषणे रताः॥ मिथोविवा
हकर्त्तारो दाल्भ्या दाल्भ्यप्रभावतः॥ संस्कारान् पंचवार्षिकीस्त्रिद्वेभ्योपि विगर्हिताः इति सह्याद्रिखंडोक्त दाल्भ्यसंबंधे
न तेषां तद्गोत्रत्वे बाधकाभावात्॥ सत्त्ववतां चातुः[illegible]न्न दाल्भ्यगोत्राः अपि तु सर्वे काश्यपगोत्राः। शूद्राणां का
श्यपं गोत्रमिति हेमाद्रिधृतव्याघ्रपादवचनात्। [illegible] प्रवरका वा॥ गोत्रप्रवरसंबंधो नास्ति तेषां कथं वद॥ उप
देशात्तिदेशाभ्यां शूद्रा वर्णाः कृते स्मृता इति स्मृति[illegible]दीवचनात्॥ उपदेशेन भृगूणां पंचप्रवराः॥ भार्गवच्यावना
प्रवानौर्वजामदग्न्येति साध्यकपदेशेन विप्राणां गोत्र[illegible]बंधः। तथा च महानिबंधकारोक्त गोत्रप्रवरलक्षणे मयूखे।
जमदग्निर्भरद्वाजो विश्वामित्रोत्रिगोतमः॥ वसिष्ठः काश्यपागस्त्यामुनयो गोत्रकारिणः॥ एतेषां यान्यपत्यानि तानि
गोत्राणि मन्वत इति॥ अपत्यानि तेन साक्षात्किंतु पुत्रपौत्रादिपरंपरया॥ तथा बोधायनोप्याह॥ एतेषामगस्त्याष्ट
मानां यदपत्यं तद्गोत्रमित्याचक्षत इति॥ एवमुच्यमाने भृग्वादीनां गोत्रत्वं न स्यात्॥ तत्र केचिदित्थापसापरिहरं

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे

राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)

दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८

Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com